

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14502122>

MUHOFAZA ETILADIGAN TABIIY HUDUDLARNING BIOLOGIK XILMA-XILLIKNI SAQLASHDAGI ROLI

A.Masharipov

Urganch davlat universiteti dotsenti,

Z.Yusupov

Urganch davlat universiteti talabasi.

Kirish. Biologik xilma-xillik (bioxilma-xillik) tabiatning boyligi va barqarorligi uchun asosiy omillardan biridir. Ammo inson faoliyati natijasida ekologik muhitga boʻlgan zarar koʻplab oʻsimlik va hayvon turlarining kamayishiga, baʼzan yoʻq boʻlib ketishiga olib kelmoqda. Tabiiy resurslardan ortiqcha foydalanish, urbanizatsiya va iqlim oʻzgarishi kabi omillar bu jarayonni tezlashtirmoqda. Shu nuqtayi nazardan, muhofaza etiladigan tabiiy hududlar biologik xilma-xillikni saqlashda va tiklashda muhim ahamiyat kasb etadi. Bundan koʻrinadiki, muhofaza etiladigan tabiiy hududlarni muhofaza etish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi,

Tadqiqot obyekti va metodlari. Tadqiqot obyekti muhofaza etiladigan tabiiy hududlar hamda tadqiqotda quyidagi usullar qoʻllanildi: muhofaza etiladigan tabiiy hududlarning turlari va ularning funksiyalarini oʻrganish uchun ilmiy adabiyotlar va xalqaro maʼlumotlar bazalari tahlil qilindi. Shuningdek, Oʻzbekiston hududidagi mavjud muhofaza etiladigan hududlar va ularning faoliyati haqida mahalliy hisobotlar oʻrganildi hamda biologik xilma-xillikning saqlanishi boʻyicha xalqaro tajribalar oʻrganilib, ularning Oʻzbekistonga tatbiqi muhokama qilindi.

Tadqiqot natijalari. Tabiiy yashash muhitlarini himoya qilish. Bunda asosan muhofaza etiladigan tabiiy hududlar ekotizimlarning asosiy qismlarini saqlab qolishga xizmat qiladi. Oʻzbekistonning bir qancha qoʻriqxonalari hududlardagi noyob va endemik turlar yashash joylarini himoya qilishda muhim ahamiyatga ega.

Yoʻqolib borayotgan turlarni tiklashda Xorazm viloyatida joylashgan Xorazm milliy tabiat bogʻi hamda Amudaryo delta mintaqasida joylashgan Quyi Amudaryo davlat biorezervati va unda amalga oshirilayotgan loyihalar orqali hududlarning tabiiy sharoiti tiklanmoqda. Bu esa koʻplab qushlar, baliqlar va oʻsimlik turlari uchun yangi yashash joylarini yaratmoqda.

Ekotizim xizmatlarini ta'minlash borasida esa muhofaza etiladigan tabiiy hududlar suv havzalarini tozalash, tuproq unumdorligini saqlash va iqlim barqarorligiga hissa qo'shishda muhim rol o'ynaydi. Masalan, Zarafshon qo'riqxonasi orqali mintaqaning suv resurslari boshqarilmoqda.

Ilmiy tadqiqotlar va ekologik monitoring ishlarida muhofaza etiladigan tabiiy hududlar ilmiy tadqiqotlar uchun maydon yaratadi. Ilg'or texnologiyalar, jumladan masofada turib kuzatuvlari orqali muhofaza etiladigan tabiiy hududlarda ekologik monitoring amalga oshirilmoqda. Bu esa tabiiy jarayonlarni samarali nazorat qilish imkonini beradi.

Aholi ishtiroki va ekologik ta'limni rivojlantirish bo'yicha muhofaza etiladigan tabiiy hududlarda mahalliy aholini jalb qilish orqali ularning ekologik savodxonligini oshiriladi. Ekoturizm (mahalliy aholini ayniqsa, yosharning tabiat qo'yniga doimiy sayohati ularning tabiat bilan uyg'unligini ta'minlashga xizmat qilsa, ikkinchidan hududning infrastrukturasi yaxshilashga yordam beradi) va ta'lim loyihalari muhofaza etiladigan tabiiy hududlarning ijtimoiy ahamiyatini oshiradi.

Munozara. Muhofaza etiladigan tabiiy hududlar biologik xilma-xillikni saqlashning samarali vositasi bo'lib, ularning muvaffaqiyati ko'p jihatdan boshqaruv tizimiga bog'liq. Xalqaro tajribalar shuni ko'rsatadiki, davlat va xususiy sektor hamkorligi, mahalliy aholi ishtiroki va innovatsion texnologiyalarni qo'llash muhofaza etiladigan tabiiy hududlar samaradorligini oshiradi. O'zbekistonda muhofaza etiladigan tabiiy hududlar bilan bog'liq ayrim muammolar mavjud: moliyalashtirishning yetarli emasligi, monitoring tizimlarining yaxshi yo'lga qo'yilmaganligi va shuningdek, bu borada huquqiy asoslarning takomillashtirilishi zarur.

Xulosa va tavsiyalar. Muhofaza etiladigan tabiiy hududlar ekologik barqarorlikni ta'minlashda va biologik xilma-xillikni saqlashda muhim rol o'ynaydi. Ushbu hududlar orqali nafaqat tabiiy resurslar himoya qilinadi, balki barqaror rivojlanish uchun zamin yaratiladi. O'zbekiston muhofaza etiladigan tabiiy hududlarining salohiyatini oshirish uchun muhofaza etiladigan tabiiy hududlarning maydonlarini kengaytirish va ularni boshqarishda zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, mahalliy aholini muhofaza etiladigan tabiiy hududlarni boshqarishga jalb qilish va ularga ekologik ta'limni rivojlantirish, xalqaro ekologik dasturlar bilan hamkorlikni kuchaytirish va moliyalashtirishni kengaytirish, muhofaza etiladigan tabiiy hududlarning ekologik xizmatlarini iqtisodiy baholash tizimini ishlab chiqish kerak.

Kelgusida muhofaza etiladigan tabiiy hududlar orqali nafaqat bioxilma-xillikni saqlash, balki barqaror turmush tarzini rivojlantirish uchun ham keng imkoniyatlar yaratish maqsad qilingan.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Bioxilma-xillik to‘g‘risidagi Konvensiya (CBD) va unga asoslangan xalqaro hisobotlar.
2. UNESCO biosfera rezervatlari bo‘yicha ma’lumotlar bazasi.
3. O‘zbekiston Respublikasi Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish davlat qo‘mitasi hisobotlari.
4. Sharipov, A., & Tursunov, R. «O‘zbekistonda muhofaza etiladigan tabiiy hududlarning rivojlanish istiqbollari». Ekologik tadqiqotlar jurnali. 2021.
5. Nazarova, G. «Muhofaza etiladigan tabiiy hududlarning iqtisodiy ahamiyati». Markaziy Osiyo ekologik tadqiqotlari. 2020.